

UDK 801.318

Izvorni znanstveni članak
Primitljeno 10/1986.

PETAR GUBERINA

GOVOR I PROSTOR

I

Prostor u koji ulazi novorođenče jest njegov otvoren prostor koji mu daje biološke uvjete života. Taj ulazak dojenčeta u svoj prostor istovremeno je i glasovni krik dojenčeta koji mu je taj prostor, zrakom ispunjen, omogućio.

U majčinoj utrobi fetus nema svojega prostora, majka mu pruža prostor i biološke uvjete za biološku egzistenciju. Ali njegov glas ne čujemo. Tek kada dijete uđe u svoj prostor, ono se svojim plačem-krikom najavi da postaje nova jedinka među ljudima. Tako, od rođenja čovjeka, prostor i glas (krik, kasnije govor) prave jedinstvo.

Prostor se ostvaruje za novorođenče kroz njegove pokrete, kroz sve ono što njegovi osjeti mogu da prime od stimulusa koji mu nadolaze iz prostora. U tom prostoru novorođenče (već prvog dana stimulirano mirisom kože svoje majke) i putem mirisnog osjeta i taktilnog osjeta traži izvore svojega biološkog opstanka: majčina prsa i majčino mlijeko. Ako je novorođenče prihvaćeno s ljubavlju od majke, već taj prvi kontakt djeteta i majke stvara osnovicu za afektivne reakcije djeteta koje će utjecati permanentno na mentalni razvoj djeteta.

U majčinim rukama dijete u svom prostoru gleda sve što očima može da zahvati i tako bogati svoja iskustva. Dijete ležeći gleda izraze majčina lica, njezino kretanje u prostoru i dijete joj odgovara motoričnim pokretima čitavog tijela, glasanjem i mimikom. Pomalo osvještava emotivne reakcije majke i okoline. Sve se to može događati jer prostor daje pozornicu svih tih zbivanja i raznih odnosa koji se ili ponavljaju ili prvi put pojavljuju u njegovu prostoru. Prostor naročito daje uvjete za motorički razvoj. Razvoj motorike bit će presudan za afektivni i mentalni razvoj koji će onda dovesti i do prve lingvističke riječi.

Sve ove stimulacije u prostoru dojenčeta stvaraju, preko sve veće afektivne i motorne zrelosti, mogućnosti za komunikacije dojenčeta i okoline. Sve mimične reakcije očiju, lica, čitavog tijela, a onda i pojedinih dijelova tijela, postaju istovremeno komunikativne mogućnosti djeteta. Tako je prostor od prvog dana novorođenčeta postao osnovni uvjet za čovječju egzistenciju, za afektivni i mentalni razvoj djeteta.

II

Kaže se da je čovjek govorno biće, da je čovjek društveno biće. Jedna i druga osobina čovjeka mogu se odvijati samo u prostornim okvirima, u prostoru, kao što i egzistencijalno čovjek može postojati samo u prostoru. Prostor je ogromna, neobuhvativa veličina, bez njega ne možemo ni svemir zamisliti i čovjek koji se smjestio u jednom dijelu toga prostora najuže je vezan za taj prostor. Da bi biološki egzistirao, čovjek ima i zaseban prostor: to je prostor sa zrakom, zračni prostor. Da bi čovjek mogao govorno komunicirati, potreban mu je također prostor sa zrakom, jer bez zraka nema ni glasa. Tako su život čovjeka i govor čovjeka vezani za iste osobine prostora, to jest zvučni prostor, što daje osnovnu biološku uvjetovanost života: mogućnost disanja i mogućnost realizacije govora. On, kao govorno i društveno biće, ovisan je o svemu što se događa u prostoru, pa je i govor po izvorima svojega postanja, po svojoj funkciji kao i po svojim komunikativnim mogućnostima vezan za prostor.

Sa historijsko-genetskog stanovišta trebalo je da govor i u svojoj najprimitivnijoj formi, najprije signalizira u međuljudskom kontaktu sve opasnosti koje prijete čovjeku u užem i širem prostoru. Sama mogućnost ljudskog glasanja premašivala je mogućnost vida ili dodira, i time je ljudski glas — govor mogao da pridonese efikasnoj komunikaciji među ljudima. Čovjek je mogao da drugom čovjeku signalizira glasom opasnost koja je vrebala od divljih životinja. Taj se glas čuo organom osjeta sluha, uhom, pa je i uho imalo, a i danas ima, osnovnu funkciju da se orijentira prema zvuku i da percipira odakle dolazi zvuk. Ova osobina uha da se čovjek snalazi dobro u prostoru biološki je važna, a i pridoneosi efikasnoj komunikaciji naročito kada je više govornika u nešto većem prostoru.¹

Orijentacija uhom u prostoru važna je i zato da znademo tko nam se obraća i kome mi treba da repliciramo. Tako su uho, kao organ osjeta sluha kojim najefikasnije stječemo govor, i primamo govor, kao i sam govor, genetski i funkcionalno vezani za prostor.

Prostor, u kojemu se odvija i pokret, stvara mogućnost da se ljudska beba afektivno i mentalno razvija, koji razvoj dovodi dijete u prvoj godini do prve lingvističke riječi. Dijete već prvog dana života, ili nakon nekoliko dana, već očima promatra što se zbiva oko njega. Prostor i sve što je u prostoru jest dakle prva pozornica prema kojoj se upravlja interes djeteta, što je istovremeno prvi izvor njegovih afektivnih reakcija. Te afektivne reakcije su i prva osnovica mentalnog razvoja. Beba od prvih dana života, i sve intenzivnije krajem prvog mjeseca i idućih mjeseci počinje komunicirati čitavim svojim tijelom i izražavati svoje osjećaje i svoje potrebe. To komuniciranje čitavim tijelom odvija se u prostoru, iako dosta suženom zbog lokomotornih ograničenosti bebe. Ali to korište-

¹ Prof. M. Pansini iznio je teoriju da je sluh podosjet spaciocepcije (osjeta prostora). V. na primjer njegovu studiju »La spacioception, organe vestibulaire et la rééducation de l'audition et de la parole«, iz »Bulletin de l'Association des praticiens de la méthode verbotonale«, No 6, Paris, 1977.

nje tijela za komuniciranje postaje bogato jer se oko bebe, u prostoru gdje se nalazi, odvijaju razne situacije. Te situacije u okolnom prostoru stvaraju uvjete sve boljeg i boljeg razumijevanja onoga što se događa oko bebe. U tom prostoru se odvija izražavanje majčine ljubavi preko vidne mimike majke i taktilnih afektivnih dodira (taktilnosti). Vidni horizont bebe se širi kroz sve afektivne prizore koji se oko nje odvijaju.

Prvi zvuci koje proizvodi dijete su veoma kompleksni sa lingvističko-operativnog (artikulacionog) stanovišta. To su konsonantske grupe: *kr*, *hr*, *gr*. Odrasla osoba koja u svom jeziku nema te konsonantske grupe, i koja pokušava da ih usvoji preko uha i lingvističko-artikulacionog puta, vrlo teško će ih moći dobro izgovoriti. Međutim sva djeca svijeta proizvode najprije tu konsonantsku skupinu već u toku prvog mjeseca života. I gluha i čujuća.

Ležeći položaj djeteta omogućuje da zračna struja koja nailazi na prepreku u velarnom dijelu usne šupljine, može proizvesti putem proprioceptivnog osjeta konsonantske skupine *kr*, *hr*, *gr*. Dakle tijelo u vezi s određenim položajem u prostoru jest generator prvih ljudskih glasova.

Nakon nekoliko mjeseci globalni pokreti bebe se individualiziraju i mogućnost komunikacije u prostoru dobija određenije forme. Tada može početi pokazivanje rukom ili prstićima u prostoru, ili odgovor na zahtjev okoline pomoću pokreta ruke, prstića, glavom. Tako se sve više i više dijete razvija mentalno. U šestom mjesecu tijelo se motorički toliko razvilo da može samostalno sjediti. Prostor se djetetu proširio i time mu je data mogućnost boljeg razumijevanja okolnih situacija. Dijete, stimulirano raznim osjetima (u afektivnoj sredini) i motoričkim razvojem koji ga je doveo do samostalnog sjedenja, počinje u to vrijeme da imitira intonaciju svojega materinskog jezika. Tako se novi govorni proces rodio istovremeno kao i bitno drugačije gledanje prostora, stvoreno sjedećim položajem. Nekako u isto vrijeme dijete eksperimentira prostor. Uzima predmete i baca ih. Time dijete mentalno povećava svoja iskustva i bolje upoznaje osobine predmeta. Kada se dijete nađe u 8—9. mjesecu, iako skućeno u prostoru, jer još ne može da hoda, ono svojim razvojem u prostoru i kroz prostor, može da pomalo vlada njime. Tako, kako navodi Piaget, ako dijete od 8 do 9 mjeseci sjedi na pokrivaču, a ne može da rukom dohvati igračku koju želi (jer je na istom pokrivaču previše udaljeno od igračke), ono će pokrivač povući ručicom k sebi da bi dohvatilo igračku. Tako je prostor razvijao mozak, a mozak sve više ovladavao prostor i dijete je već u 8—9. mjesecu steklo mogućnost shvaćanja kauzalnih odnosa u rješavanju elementarnih konkretno-kauzalnih problema.

Do toga vremena dijete je sve bogatije koristilo u prostoru svoje tijelo, svoje pokrete, u komunikativne svrhe. Već od početka gukanja, dijete je uz intonaciju i ritam, koristilo prirodne geste, oči i uopće mimiku lica da izrazi svoje potrebe i svoja osjećanja. Ti komunikativni postupci omogućit će djetetu od godine dana, kada bude dobilo samo jednu riječ, da toj riječi dade bogato značenje. Situacija, ritam i intonacija, gesta i mimika dat će bezbroj značenja prvoj riječi ili prvim ri-

ječima djeteta. Ta prva riječ nastaje kvalitativno novim osvajanjem prostora. Dijete dobiva prvu lingvističku riječ kada počinje hodati. Sada je veoma širok prostor djeteta. Ono može da mijenja prostore, da ih bira, da ih koristi za bolje razumijevanje onoga što se događa oko njega, i za uspješnije komuniciranje. Istovremeno ritam, kao osnovna baza hoda (hodanja) i upotrebe lingvističkih riječi, uspojit će u jednako vrijednu komunikativnu vrijednost tijelo djeteta u prostoru, ritam njegovih pokreta i njegove mimike sa ritmom i intonacijom riječi. Tako nastaje kompletni ljudski izraz, koji je imao svoje prve izvore u iskustvima tijela u prostoru. Jer riječ, jedna ili više, od prve godine pa dalje, ne bi uopće mogla da ima bogate komunikativne vrijednosti bez postupaka koje pruža tijelo u prostoru, sa gestima i mimikom.

Koliko dominiramo prostorom, toliko razvijamo svoje osjete, svoj govor i svoju ličnost. Postoji kauzalno-posljedična veza između dominacije prostora, mentalnog razvoja, motoričkog razvoja i razvoja afektivnosti. Motorni razvoj, toliko važan za prvi nivo inteligencije (senzori-motorna inteligencija) omogućava djetetu da se postavi u prostor, da shvati prostor shvatanjem svojeg odnosa prema stvarima, prema vanjskom svijetu. Time stiže kauzalne pojmove, a i vremenske, te povezanost između vremena i kauzalnosti s jedne strane, a vremena i kauzalnosti s prostorom s druge strane. Taj pokret u prostoru vezan je sa čitavim motoričkim procesom i u našem vlastitom tijelu. Međusobni položaj stvari u prostoru daje osnovicu za gradnju sintakse. Prvi se odnosi stiču u igri sa stvarima i u logičnim razmještajima stvari u prostoru, te položaju djeteta u prostoru prema tim stvarima. Igračke su jedna iza druge, ili jedna ispod druge, jedna uz drugu. Igračka manjeg obujma ulazi u igračku većeg obujma. Što se prije s igračkom zbililo u prostoru, može biti uzrok daljeg položaja igračke u prostoru.

U daljnjoj fazi razvoja govora, prostor omogućava da ritmički pokreti u prostoru razvijaju memoriju za govor i usavršavaju govorni ritam. To se naročito ogleda u dječjim brojalicama, koje djeca od 4 do 5 godina u velikom broju govore, recitiraju i pjevaju zajedno s ritmičkim pokretima, ritmičkim pljeskanjem u stalnim varijacijama prostora. Istovremeno se djeca vrlo rado igraju skakanjem preko užeta, međusobnim preskakivanjem i slično, što stimulira vestibularni organ koji određuje položaj našeg tijela u prostoru, a istovremeno je organ koji najbolje prenosi ritam i intonaciju. Tako prostor preko raznih osjetnih organa postaje bogat izvor za razvoj govora.

U kasnijoj dobi, dramatizacija, koju karakterizira prostornost i razna dramska zbivanja u prostoru, obogaćuju znanja i afektivne reakcije uz sve veće i veće bogatstvo izražavanja. Memorija u dramatizacijama oslobađa se mehaničkih ponavljanja i prostor daje mogućnosti pokretima i mimici da kreiraju nove misaone i afektivne kreacije.

Kada je čovjek ovladao govorom, i onda je prostor bitan za govornu komunikaciju. Odrasla osoba koristi ograničen broj riječi, ali može da izrazi neograničeni broj situacija, misli, osjećaja, jer gesti, mimika, dakle prostorni položaji i prostorni tjelesni postupci daju sa raznim situacija-

ma (što je uvijek događaj u stvarnom ili misaonom prostoru), ritmovima i intonacijama neiscrpive izražajne mogućnosti. Gestii zapravo najavljuju govorni glas (riječ) i bogate njegovo značenje.

Međusobne različite distance u prostoru među sugovornicima izražavaju njihove socijalne odnose, a istovremeno omogućavaju upotrebu različitih razina govorne komunikacije.

Kada se radi o umjetničkom izrazu, prije svega o prikazivanju dramaskih ostvarenja, onda su pokreti na pozornici dio toga pozorišnog prostora i taj prostor omogućava umjetničku glumu govornim tekstom. Kao što u svakodnevnom životu uočavamo predmete prema njihovu odnosu u prostoru, tako na višem kvalitativnom nivou, u umjetničkoj glumi, doživljavamo umjetničke utiske u igri prostora.

Prostor nam može stvarati i probleme pri govornoj komunikaciji. Ako prostorija ima reverberacije duže od jedne i pol sekunde, počinjemo lošije razumijevati govor. Ako pak imamo i manje gubitke sluha, prostor vrlo često može osjetljivo smanjiti razumijevanje govora zbog reverberacije; potrebna je specifična rehabilitacija da takova nagluha osoba svlada reverberacionu osobinu jedne prostorije.

Mi našim sluhom možemo odrediti da li govor dolazi iz manje ili veće prostorije, te možemo da reguliramo jačinu svojega govora prema tome da li se nalazimo u manjoj ili većoj prostoriji. Možemo regulirati tempo našeg govora prema tome da li jedna prostorija ima dužu ili kraću reverberaciju dok govorimo.

III

Funkcija prostora u govoru ogleda se u većem broju samih jezičnih forma. Osim općenite veze pojma prostora sa pojmovima mjesta i vremena izrazi prostornih odnosa u jeziku bitni su za izražavanje velikog dijela misli i za njihovo razumijevanje. Izrazi prostornih odnosa: *ispred, iza, na, u, gore, dolje, sa strane, više, niže, ispod, prema, za* (pravac), *k, od, iz, kamo, odakle, lijevo desno*, itd., važni su za velik broj naših rečeničnih izričaja, a gotovo ni jedan slijed rečenica, sa vezanim sadržajem, ne može se ostvariti bez prostornih oznaka.

Konkretno prostorne oznake poprimaju i šira značenja pa općenito označavaju odnose: »Ljubav prema majci«, »To je ispod svake realne vrijednosti«, »Više od svega cijeni znanost«, »Od prve godine pa dalje«, »Srlja u propast«.

Ovako široka značenja izraza, s prvotnim značenjima prostornih odnosa, ne mogu se ni pobrojiti niti ograničiti na bilo koju upotrebu, ma koliko ona široka bila. Tu ulazi sve što je u semantičkoj sferi kretanja, te međusobnih odnosa u konkretnom i apstraktnom smislu. Kada se navede da su prostorni odnosi u najužoj vezi s vremenskim, uzročnim i vremensko-uzročnim odnosima (iza — iza toga kako) lako se uočava da je govor prožet svim varijacijama prostornih značenja. Odatle je i razumljivo da su i govor i stjecanje govora najuže vezani za prostor.

IV

Kolika je važnost prostora za govor, najbolje se ogleda u patologiji govora. Ako dijete nije ovladalo ritmom hoda, ono ne može ovladati ritmom govora. Ako je dijete zakasnilo prohodati, ono je zakasnilo i u prvoj lingvističkoj riječi. Ako se dijete od 8 do 9 godina ne može snalaziti u raznim prostornim odnosima, ono ne može imati govor razvijen za tu dob. Ako dijete ne identificira različitost dviju prostorija, ono će se moći zabuniti u identifikaciji istog predmeta u dvjema različitim sobama. »Stol« onda može biti u jednoj sobi »stol« a u drugoj »ormar«. To je tipičan slučaj neke disfazične djece. Autističko dijete je rob jedne točke u određenom prostoru. Najčešće se drži ugla sobe. Dok se ne oslobodi u prostoru, ne može razviti govor.

Kod patologije govora zbog slušnih poteškoća, potrebno je da dijete najprije ovlada prostorom. Treba da najprije savlada problem pravca zvuka, odakle zvuk dolazi. Treba da se osposobi da korakom svlada prostor brže ili sporije, prema bržim ili sporijim ritmovima.

Specifični pokreti u prostoru mogu omogućiti slušno oštećenom djetetu, pa i gluhom djetetu da nauči govor uz istovremeno korištenje najnižih frekvencija. Te niske frekvencije pomažu mu da ritmički izvodi različite serije pokreta koji će ga dovesti do spontanog izgovora slogova i riječi.

Prostor, u kojemu se odvijaju specifične serije pokreta za pojedine glasove, omogućuje da se pokret, na osnovi pokretnog prostornog sagledavanja osobina glasova, pretvara u govorni glas. Govorni glas je uopće rezultat pokreta,² rezultat aktivnosti čitavog tijela, čije je osnovno sjedište: prostor. Taj prostor i motorički razvoj djeteta u prostoru bili su osnovni uvjeti za afektivni i mentalni razvoj djeteta koji su doveli do govora.

Motoričko, afektivno i mentalno razvijanje djeteta stvorilo je u govornim organima u užem smislu (= govorni organi) i u govornim organima u širem smislu (= čitavo tijelo) mogućnosti različite brzine pokreta, napetosti i jačine. Sve te varijacije mogle su da se ostvare preko iskustava motoričkih pokreta u prostoru.

Zato možemo reći da artikulacija nije neka fiksna točka položaja jezika u odnosu na nepce ili zube. Artikulacija je struktura pokreta koje proizvodi čitavo tijelo: svaki glas ima svoje koncentracione točke i pokrete prema tim točkama. Pravac i položaj tzv. artikulatornih organa je samo jedan dio cjeline; u stanovitom smislu posljedica mnogih napetosti točaka u tijelu. Pokreti artikulatornih organa su vrlo fini i gotovo ih je nemoguće upravljati direktno da bi oni mogli proizvesti dobar izgovor glasova, dobar ritam i dobru intonaciju. Naprotiv, mnogo je lakše slijediti koncentracione točke za svaki slog kroz različite dijelove tijela i izvesti makromotorične pokrete zasnovane na tim koncentriranim točkama. Proizvod glasova je posljedica strukture ovih koncentracionih to-

² V. P. Guberina: »Zvuk i pokret u jeziku«, izd. Matica Hrvatska, Zagreb, 1952., *passim*.

čaka. Naravno da u ovu cjelinu ulaze i artikulatorni organi u užem smislu. Čitavo tijelo strukturirano u pokretu, proizvodi ritam koji utječe na čitav izgovor.

Mi osjećamo koncentraciju napetosti i smjer pokreta ovih koncentracija dok emitiramo govor. Studiranje ovog determinira izbor pojedinih pokreta za svaki slog.

Slijedeći fakti moraju se uzeti u ozbir kada se koriste tjelesni pokreti za produkciju glasova:

1. Teško nagluho dijete ili potpuno gluho dijete često je ili prenapeto ili premlohavo. Ta djeca ne posjeduju koordinaciju između suprotnih mišića koji igraju osnovnu ulogu u normalnoj napetosti pri emisiji glasova. Svaki put kada nastupi napetost, nastupa s druge strane opuštanje. Ako nema ovakvog strukturiranja, stvara se ili ukočenost ili mlohavost tijela. To se događa s mnogom djecom koja su teško nagluha ili sasvim gluha.

Ako je dijete previše napeto, mi koristimo opuštenije pokrete: npr. u slogovima koji sadrže vokal »i« izbjegnemo dizanje ruku, jer bi to stvorilo veću napetost. U takvim slučajevima nastupila bi rigidna artikulacija i visoki registar. Ako s druge strane treba da radimo s djetetom koje je previše mlohavo, upravljamo njegove pokrete tako da ono podiže ruke ili čak da skoči dok podiže ruke. U takvim slučajevima ovakvi pravci pokreta eliminiraju niski registar koji je često tipičan za vrlo mlohavu djecu.

2. Koncentracija napetosti na raznim dijelovima tijela za vrijeme izgovora raznih glasova je u velikoj mjeri rezultat naše dnevne upotrebe govora. Tjelesnim pokretima nastojimo da stvorimo te iste napetosti kod teško nagluhog ili gluhog djeteta; ali treba voditi računa o tome da ta djeca nisu ranije govorila ili su govorila vrlo loše. Iako mnoga nagluha i gluha djeca dobro reagiraju izgovorno na strukturalne pokrete za pojedini slog, stanovita djeca ne reagiraju dobro. U slučajevima loše reakcije najprije ponavljamo pokret. Ako ne uspijemo nakon dva ili tri pokušaja, mogu da budu suprotni onima, koje smo koristili u prvom pokušaju. Tako npr. ako dijete persistira da govori umjesto »p« »m«, mi koristimo seriju pokreta koji su tipični u našem sistemu za bezvučne (napete) glasove, kao što su »t« ili »k«. Tada dijete lakše može popraviti svoju grešku.

3. Makromotorični pokreti tijela, iako predstavljaju u pojedinom momentu dominantne ili napete ili relaksirane forme, treba da u svakoj seriji pokreta uključuju i napetost i relaksiranost. Međutim, u konačnom dijelu serije pokreta treba da bude izražena karakteristična napetost sloga.

U proučavanju novih slogova dijete samo imitira pokrete učitelja tako da se njegovo tijelo sve više i više priprema da korektno emitira slog. Tako npr. za slog »pa« prvi dio pokreta jest relaksiran: lelujanje ruku i u isto vrijeme savijanje koljena. Drugi dio pokreta je napet. Pošto se ti pokreti izvedu tako 2—3 puta, učitelj prvi put kaže glas »p« i to na kraju završenog pokreta. Dijete isto tako pokušava da na kraju to ponovi.

Tako se može reći da tjelesni pokreti imaju uvijek jedan smjer. Ovaj smjer je isto tako važan kao i konačan položaj. Ako pokrećemo cijelo tijelo naprijed i počinjemo pokrete od ramena, taj smjer je vrlo efikasan da pomogne izgovor sloga »la«. Ako počinjemo pokret ruku od prednje pozicije i završimo s pokretom ramena, taj smjer je efikasan za interdentalni glas.

4. Tjelesni pokreti nemaju samo za cilj dobar izgovor slogova, nego vode k dobrom izgovoru rečenica bez pomoći očitavanja s usana ili do-dira. (Kao što smo rekli dijete uvijek sluša preko aparata koji može pre-nijeti vrlo niske frekvencije.) Kod tjelesnih pokreta prvi dio rada jest korektno emitiranje sloga, da bismo pokrete mogli što bolje da defini-ramo u okviru toga sloga. Međutim, odmah iza izgovora sloga učitelj nastavlja s riječima. Tako npr. iza sloga »pa« dolazi riječ »papa«. Iza stanovitog vremena pokreti tijela daju ritam za rečenice. Najprije vrlo jednostavne kao »papa«, a onda sve kompleksnije. Tjelesni pokreti se razvijaju kao što se i dijete razvija. U prvoj etapi osnovni cilj tjelesnih pokreta jest dobar izgovor glasova. Kada je dijete dobilo dobru artikulaci-ju, tada se tjelesni pokreti koriste da iznose smisao izgovorenog teksta. Ako učitelj opazi da neko dijete ili cijela grupa djece počinja stanovite pogreške u artikulaciji nekog glasa, tada se učitelj vraća na raniji nivo i koristi tipične pokrete za taj određeni glas.

Dobri rezultati koji su dobiveni makromotorikom u praksi verbo-tonalne metode, pokazuju da je prostor koji omogućava odvijanje raznih kvaliteta pokreta, osnovni uvjet za govor.

Slušno oštećena djeca, koja su na taj način dobila govor, koriste spontano i sve spontane, prirodne geste koje koriste i čujuć. Te spon-tane geste u normalnoj govornoj komunikaciji, povezuju vrlo usko pro-stor, pokret i govor.

ZAKLJUČAK

Govor i prostor najuže su povezani. Kroz prostorne mogućnosti čovjek je razvio motoriku; motorika je omogućila afektivni i mentalni razvoj djeteta, u sredini koja je dijete primala s ljubavlju.

Vežu govora i prostora možemo pretpostaviti već u prvim fazama postojanja govora. U daljnjoj razvijenijoj fazi govora, koju jedino po-znajemo, vidimo da prostor daje osnovne mogućnosti da dijete dođe do govora i da su sve razvojne faze djeteta do prve godine života vezane za prostor.

Sluh i govor vezuju se zajedno ne samo u vezi sa stjecanjem govora, nego i u vezi s pozitivnim i negativnim reakcijama na prostor.

Razumljivo je da je svaki jezik bogat izrazima koji označavaju pro-stor i da je prostorna dimenzija toliko važna da su ti izrazi prostora mogli dobiti mnogostruka i veoma proširena značenja.

Da su prostor i pokreti — koji su zapravo mogućer jer postoji prostor — bitni za stjecanje govora vidi se iz patologije slušanja i govora. Dobra rehabilitacija može se izvršiti samo uz strukture vezane istovremeno za pokret i prostor.

Résumé

LE LANGAGE ET L'ESPACE

Nous pouvons déceler le lien entre la parole et l'espace dès les premières phases de l'apparition de la parole. Au cours de la phase ultérieure du développement de la parole, qui est la seule que nous connaissions, nous voyons que l'espace offre à l'enfant la possibilité fondamentale pour qu'il arrive à la parole.

Il est évident que chaque langue est riche en expressions qui désignent l'espace et que les dimensions de cet espace sont tellement importantes que les expressions le concernant peuvent avoir des significations multiples et très étendues.

L'espace et les mouvements sont essentiels pour la production de la parole. Dans la pathologie de l'audition et de la parole, une rééducation correcte peut se faire seulement parallèlement à des structures liées en même temps au mouvement et à l'espace.